

Capitolul IV

Lingvistica între științele naturii și științele spiritului. Concepția lui E. Coseriu despre principiile lingvisticii ca știință a culturii

Ne rămîne acum să încercăm o delimitare mai precisă a locului și statutului lingvisticii în ansamblul științelor moderne. O dificultate constantă a acestui demers o constituie poziția de graniță ocupată de știința limbii în cadrul clasificării tradiționale bipartite a științelor, în științe ale naturii și științe ale spiritului. În măsura în care este chemată să explice, de exemplu, mecanismele biologic-fiziologice ale fonajunii sau pe cele psihologice ale codificării/decriptării mesajelor verbale, lingvistica este, desigur, o știință a naturii, alături de discipline din sfera biologiei (anatomia, fiziologia etc.) sau a psihologiei. Când este însă interesată de dimensiunea semantică a comunicării verbale, ca și de multiplele implicații ale limbajului în intimitatea existenței umane, lingvistica se definește, la fel de firesc, drept o știință umanistă sau una dintre științele spiritului. O excelentă analiză a acestei dificultăți epistemologice de definire a domeniului lingvisticii găsim într-un celebru articol al lui Edward Sapir (*The Status of Linguistics as a Science*, 1929):

Unde se situează, în cele din urmă, ca știință, lingvistica? Aparține ea, alături de biologie, științelor naturii, sau științelor sociale? Există, se pare, două fapte care sunt responsabile pentru tendința persistentă de a privi faptele lingvistice dintr-un unghi de vedere biologic. În primul rînd, este vorba despre faptul evident că tehnica actuală a comportamentului lingvistic implică ajustări foarte specifice de natură fiziologică. În al doilea rînd, regularitatea și specificitatea procesului lingvistic ne conduce către un sentiment de contrast cvasi-romantic față de comportamentul, în aparență liber și nedeterminat, al ființelor umane, studiat din punctul de vedere al culturii. Dar regularitatea schimbărilor fonetice este doar în mod superficial analoagă automatismului biologic. Tocmai pentru că limbajul este, ca element strict socializat, un tip de comportament uman ca oricare altul din spațiul culturii și totuși trădează prin trăsăturile și prin tendințele sale regularități pe care doar omul de știință

pozitivă este obișnuit să le formuleze, lingvistica este de o importanță strategică pentru metodologia științelor sociale. În spatele aparentei anomii a fenomenelor sociale există o regularitate de configurație și de tendință care este tot atât de reală ca și regularitatea proceselor fizice din lumea mecanicii, cu toate că este vorba despre o regularitate de o rigiditate infinit mai puțin evidentă și de un alt tip de percepție din partea noastră. Limbajul este în primul rând un produs cultural sau social și trebuie înțeles ca atare. Pentru a fi sigure, regularitatea și dezvoltarea sa formală se sprijină pe considerații de natură biologică și psihologică. Dar această regularitate și lipsa noastră fundamentală de conștientizare a formelor sale tipice nu fac din lingvistică un simplu element al biologiei sau al psihologiei. Mai bine decât orice altă știință socială, prin datele și metodele sale, în mod necesar mai ușor de definit decât datele și metodele oricărei alte discipline care se ocupă cu comportamentul socializat, lingvistica prezintă posibilitatea unui studiu cu adevărat științific al societății, care nu maimuțarește metodele și nici nu încearcă să adopte necritic conceptele științelor naturii. Este deosebit de important ca lingviștii, care sunt adesea pe drept acuzați de greșeala de a nu privi dincolo de șabloanele atrăgătoare ale materiei lor de studiu, să devină conștienți de ceea ce știința lor ar putea însemna pentru interpretarea comportamentului uman în general. Fie că le place sau nu, ei trebuie să se preocupe din ce în ce mai mult de mulțimea problemelor antropologice, sociologice și psihologice care invadează sfera lingvisticii (în SAPIR, *Selected Writings*..., p. 166).

În măsura în care multe din temele „de graniță” care, pe parcursul ultimelor două secole, au interferat cu sfera de cercetare a lingviștilor au fost în cele din urmă temeinic asumate de discipline lingvistice care tind spre autonomizarea propriului domeniu (fonologia, psiholingvistica, sociolingvistica etc.), de științe tradiționale care și-au precizat mai bine metodele (logica, epistemologia, psihologia etc.) sau de câmpuri de cercetare aflate în plină expansiune și în căutarea unui contur mai precis (filosofia limbajului, semiologia, lingvistica computațională etc.), lingvistica teoretică este percepută din ce în ce mai mult de specialiști ca o știință umanistă, preocupată în mod prioritar de precizarea și rafinarea inventarului conceptual și a metodologiei sale specifice. Unei asemenea lingvistici văzute ca știință umanistă sau știință a culturii a încercat să îi fixeze principiile Eugenio Coseriu. Este vorba de cinci principii care, se cuvine să o precizăm, pot fi privite, la rigoare, ca principii ale oricărei științe umaniste: principiul obiectivității, principiul umanismului, principiul tradiției, principiul antidogmatismului și principiul binelui public sau al responsabilității social-culturale¹.

1. Vezi COȘERIU, *Principiile*, p. 11 și urm.

Principiul obiectivității reprezintă fundamentul oricărei științe și a fost formulat încă de filosoful grec Platon, care vorbea în dialogul *Sofistul* despre necesitatea de „a spune lucrurile așa cum sunt”, adică fără părtinire și potrivit naturii lor. Încercînd să se desprindă de subiectivitatea sa și de interesele sale contingente, personale sau de grup, omul de știință trebuie să aspire spre universalitate, adică spre o viziune asupra lucrurilor comună tuturor și acceptată de către toți.

Derivînd din principiul obiectivității și prezentîndu-se ca o relativizare a acestuia, principiul umanismului definește specificul lingvisticii ca știință umanistă în raport cu științele exacte sau cu științele naturii. Pe cînd obiectul de cercetare a acestora din urmă se află sub imperiul necesității și al cauzalității, obiectul de studiu al lingvistului, limbajul uman în general și limbile istorice în particular, se situează în sfera libertății și a finalității. Alături de artă, religie, mit, gîndire speculativ-filosofică, limbajul este o activitate creatoare, liberă și continuă, a omului și reclamă un tip de abordare prioritar hermeneutic și nu factologic-empiric sau experimental. Aceasta nu înseamnă, desigur, că observarea atentă a faptelor de limbă este exclusă și lipsită de importanță, ci doar că ceea ce primează este interpretarea acestor fapte în orizontul universalului, în direcția unei științe originare a sensurilor ultime ale umanului. Acest fapt nu exclude, ci chiar implică raportarea oricărei teorii lingvistice la datele empirice, interpretate însă în perspectivă istoric-finalistă și nu constatativ-cauzală. Cu alte cuvinte, trecerea de la cunoașterea primară, intuitivă și nejustificată a limbajului, proprie oricărui vorbitor, la cunoașterea adecvată, justificată și fundamentată argumentativ este calea proprie a lingvisticii ca știință a culturii. Obiectivitatea la care este obligat orice om de știință are, în cazul lingvistului, un caracter relativ întrucît, întreprînd faptele de limbă ca realități istorice, o face întotdeauna în funcție de interesele și scopurile prezente.

Un al treilea principiu al lingvisticii ca știință umanistă ar fi, în concepția lui Eugenio Coseriu, principiul tradiției. Potrivit acestui principiu, nimeni nu poate inventa sau descoperi nimic nou în științele limbii dacă nu cunoaște tradiția, adică depozitul de idei, interpretări, păreri și teorii acumulat în timp, prin eforturile de bună-credință ale înaintașilor. Inclusiv erorile și insuficiențele tradiției sunt importante pentru cercetătorul care înțelege să se situeze cu decență în raport cu predecesorii. O examinarea atentă a istoriei ideilor lingvistice relevă faptul că problemele au fost întotdeauna aceleași; ceea ce diferă de la o generație la alta, de la un secol la altul sunt soluțiile găsite sau

precizia mai mare cu care aceste soluții au fost formulate. Cel puțin ca intuiții dacă nu ca „teorii” bine articulate, în lunga perioadă a așa-numitei „lingvistici preștiințifice”, care ar fi precedat lingvistica modernă, considerată „științifică”, învățații care s-au exprimat în problemele limbajului și ale limbilor au avut întotdeauna ceva interesant de spus, din care avem mereu ceva de învățat. Tradiția se asumă însă în mod critic și creativ, ceea ce presupune o apropiere deschisă, lipsită de prejudecăți și de preconcepții, de opiniile și teoriile altora.

De aici rezultă un al patrulea principiu general al științei lingvistice, și anume **principiul antidogmatismului**. Este vorba de a recunoaște în mod programatic și deschis evidența faptului că nimeni nu poate pretinde că, în chestiunile teoretice, are întotdeauna și în mod exclusiv dreptate. Originalitatea și coerența internă a unei teorii personale, ca și validitatea ei pe termen lung, depind de măsura în care părerile, ipotezele și teoriile altor specialiști au fost asimilate critic, reținându-se din ele „miezul de adevăr”, ceea ce este adevărat și justificat în afirmațiile altora. Poziția antidogmatică nu trebuie confundată cu eclectismul non-critic, prin care se acceptă și se pun cap la cap idei și teorii adesea incompatibile. Receptarea critică a altor opinii trebuie făcută în spiritul obiectivității și al unei atitudini pozitive și constructive, respingându-se în mod argumentat erorile și aberațiile.

Un al cincilea principiu al lingvisticii este definit de E. Coseriu drept **principiu al utilității publice**. Dat fiind că obiectul de studiu al lingvisticii îl constituie o realitate atât de intim legată de viața tuturor oamenilor precum limbajul, cercetătorul nu are dreptul să se izoleze, ca într-un turn de fildeș, în sfera îngustă a specialității sale, vorbind exclusiv pentru și pe înțelesul „savanților”. În acest context, Coseriu amintește de cunoscutul paradox formulat cândva de Leibniz, după care „știința, cu cât este mai teoretică, cu atât este mai practică”. Altfel spus, cu cât o teorie este mai justă, cu atât mai utile sunt, pentru societate, consecințele sale practice. Pe de altă parte, afirma în mod repetat Coseriu în intervențiile publice, dar și în unele scrieri, „vorbitorul are întotdeauna dreptate”, în sensul că, în exercițiul deplinei sale libertăți în raport cu limba pe care o vorbește, orice individ este îndreptățit să creeze acele forme și sensuri noi de care are nevoie spre a se face înțeles. Specialistul în lingvistică, în ipostaza de „legislator”, poate doar constata dinamica limbii, fiindu-i de asemenea îngăduit să emită recomandări justificate; vorbitorul rămâne însă întotdeauna instanța ultimă. Tot de aici deduce Coseriu și necesitatea de a întrebuița, în discursul științific,

nivelul obișnuit al limbii, evitându-se, pe cât posibil, formalizarea excesivă sau expresiile în mod inutil absconse și „esoterice”. Terminologia specifică lingvisticii poate fi precisă și eficientă fără a se îndepărta radical de înțelesul primar al termenilor. Exemplele propuse de Coseriu sunt convingătoare, întrucât concepte ale propriei doctrine lingvistice, precum cele de *sens*, *desemnare*, *semnificare*, *vorbire*, *normă* etc., sunt cuvinte obișnuite ale lexicului intelectual modern, preciziunea lor terminologică rezultând din efortul lingvistului de a le atribui „demnitatea” și funcția de „termini tehnici” prin forța de convingere și prin utilitatea teoriilor susținute.

Bogata istorie a lingvisticii din ultimele două secole arată că năzuința spre o foarte precisă delimitare și o totală autonomizare a domeniului său de interes și competență a fost și este o iluzie și un proiect aproape cu neputință de realizat. Din statutul limbajului de componentă esențială a umanului și din cel al limbii, de ipostază centrală a creativității omului ca ființă socială și istorică, decurge locul privilegiat ocupat de lingvistică în ansamblul științelor umaniste. Prin precizia și flexibilitatea repertoriului său conceptual și terminologic și, deopotrivă, prin varietatea teoriilor și punctelor de vedere coexistente în sfera cercetării specializate, lingvistica poate juca cu succes rolul unei punți de legătură între diferite discipline moderne, într-o epocă în care abordarea inter- și multidisciplinară apare ca un imperativ.